

*Даркенбаев Т.С.***КАЗАКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫН МИСАЛЫНДА ШААРДЫК АГЛОМЕРАЦИЯЛАРДЫ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН БАШКАРУУ МОДЕЛДЕРИ***Даркенбаев Т.С.***МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ГОРОДСКИХ АГЛОМЕРАЦИЙ НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН***T. Darkenbayev***MODEL OF MANAGEMENT BY DEVELOPMENT MUNICIPAL TO THE AGGLOMERATION ON THE EXAMPLE OF REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

УДК: 332.15(575.2) (043)

Шаардык агломерация интенсивдүү өндүрүштүк, транспорттук жана маданий байланыштары бар татаал көп компоненттүү динамикалык системага бириктирилген, негизинен шаардык калктуу конуштардын компакттуу аймактык тобу. Шаардык агломерациялардын пайда болушу бул урбанизациянын этаптарынын бири. Калктуу конуштардын жакындагы кээде агломерациялык эффект деп аталат, башкача айтканда, шаардык агломерациялардагы өндүрүштөрдүн жана башка экономикалык объектилердин мейкиндиктеги концентрациясынын чыгымдарын азайтуу менен экономикалык жана социалдык пайда алып келет. Макалада шаардык агломерацияларды башкаруунун чет өлкөлүк жана ата мекендик тажрыйбасы, аймактарды мейкиндик өнүктүрүүнүн эффективдүү моделдерин колдонуу менен социалдык-экономикалык системанын туруктуулугун жогорулатуунун мүмкүн болгон куралдары, тактап айтканда, борборлору Астана, Алматы, Шымкент жана Актөбө шаарларында жайгашкан агломерациялар талкууланат.

Негизги сөздөр: агломерация, финансылык рычаг, агломерация процесстери, жөнгө салуу, шаардык агломерациялар, башкаруу моделдери.

Городская агломерация это компактная территориальная группировка населённых пунктов, главным образом городских, местами срастающихся, объединённых в сложную многокомпонентную динамическую систему с интенсивными производственными, транспортными и культурными связями. Образование городских агломераций это одна из стадий урбанизации. Близость населённых пунктов иногда даёт так называемый агломерационный эффект, то есть экономическую и социальную выгоду за счёт снижения издержек от пространственной концентрации производств и других экономических объектов в городских агломерациях. В статье рассматриваются зарубежный и отечественный опыт управления городскими агломерациями, возможные инструменты повышения устойчивости социально-экономической системы с применением эффективных моделей пространственного развития территорий, а именно агломерации с центрами в городах Астане, Алматы, Шымкенте и Актөбе.

Ключевые слова: агломерация, финансовый рычаг, агломерационные процессы, регулирование, городские агломерации, модели управления.

An urban agglomeration is a compact territorial grouping of settlements, mainly urban, growing together in places, united in a complex multicomponent dynamic system with intensive industrial, transport and cultural ties. The formation of urban agglomerations is one of the stages of urbanization. The proximity of settlements

sometimes gives the so-called agglomeration effect, that is, economic and social benefits by reducing the costs of spatial concentration of industries and other economic objects in urban agglomerations. The proximity of settlements sometimes gives the so-called agglomeration effect, that is, economic and social benefits by reducing the costs of spatial concentration of industries and other economic objects in urban agglomerations. In the article discusses the foreign and domestic experience of management by municipal agglomerations, possible instruments of increase of stability of the socio-economic system with the use of effective models of spatial development of territories, namely agglomerations with centers in cities to Astana, Almaty, Shymkent and Aktobe.

Key words: agglomeration, financial leverage, agglomeration processes, regulation, urban agglomerations, management models.

Азыркы этапта калктын урбандашуу темпинин жогорулашына байланыштуу экономикада инновациялык башкаруу моделин иштеп чыгууда агломерация маселелерин изилдөө өзгөчө кызыгууну жаратууда [7]. Бул маселени изилдөөнүн негизи болуп, азыркы учурда агломерация мамлекеттин геосаясий таасиринин очокторун калыптандыруунун негизги ачкычы болуп калууда, анткени ал көп сандагы калк жашаган аймактарды комплекстүү изилдөөнүн жолу болуп саналат. Мындан тышкары, дүйнөлүк экономикалык системанын туруктуулугунун төмөндөшү. Ал эми бул жерде социалдык-экономикалык системанын туруктуулугун жогорулатуунун мүмкүн болгон куралы аймактарды мейкиндик өнүктүрүүнүн эффективдүү моделдерин колдонуу болуп саналат [1].

XXI кылымда регионалист илимпоздор аймактарды өнүктүрүүнү биринчи кезекте мейкиндик саясатын жүргүзүү менен туура байланыштырышат, анын алкагында агломерациянын чектеринде адамдын жашоосу үчүн ыңгайлуу чөйрөнү калыптандыруу ишке ашырылат. Агломерация мейкиндик өнүгүү теориясында жаңы нерсе эмес, ал илимпоздордун жана практиктердин калктын жашоо сапаты, шаар куруу саясаты, аймактык пландоо, өнөр жайды өнүктүрүү жөнүндөгү идеяларына жооп берген жаңы өзгөчөлүктөргө жана моделдерге ээ болууда. Адамдын жашоосу үчүн жагымдуу шарттарды түзүүнүн жолу катары агломерация татаал жана дисциплина аралык түшүнүк

болуп саналат, анткени ал экономика, архитектура, курулуш, социология, психология, маданият ж.б.у.с. Сыягы, азыркы илимде «агломерация» аныктамасынын жалпы кабыл алынган концепциясынын жок болушунун себептеринин бири ушунда болсо керек. Агломерация ченемдик укуктук актыларда да аныкталган эмес. Бул маселе боюнча талкуулар уланууда. Ошол эле учурда бул концепция ишке ашырылып жаткан дүйнөнүн көптөгөн өлкөлөрүнүн окумуштуулары агломерация моделдерин, алардын артыкчылыктары менен кемчиликтерин, жашоого жөндөмдүүлүгүн жана кесепеттерин талкуулоону улантышууда. Ушуга байланыштуу бул талкуунун таяныч пункттарын карап чыгуу кызык. Бирок, адегенде агломерациянын кээ бир мүнөздүү түшүнүктөрүн берели жана агломерация (латын тилинен *agglomerare* – кошулуу, топтоо) кубулуш катары жакынкы шаарлардын «тартылышынын» табигый процесстерине, калктын бул территориясында жашагандардын эмгек жана турмуш процессинде өз ара байланыштарды чындоого байланыштуу өнүккөндүгүн эстейли. Ушуга байланыштуу А.Н. Лола агломерацияны шаардык, дачалык жана айылдык конуштардын жана ландшафттын системасы катары аныктайт, алар Г.А. Хмелев өндүрүштүк, эмгектик, маданий-тиричилик, рекреациялык жана башка байланыштар менен тыгыз байланышта [4]. Н.В. Петров агломерация деп "өзүнүн өсүү процессинде бири-бирине жакындашкан (кээде чогуу өскөн) жана алардын ортосунда көп түрдүү чарбалык, эмгектик жана маданий-тиричилик өз ара байланыштары бекемделип жаткан аймактык жактан топтолгон шаарлардын жана башка калктуу жерлердин компакттуу кластерлери" деп эсептейт [5]. Биздин пикирибиз боюнча, агломерация татаал динамикалык аймактык система болуп саналат, анын элементтери бүтүндөй өндүрүштүк, социалдык, чарбалык, маданий, чарбалык байланыштарга бириктирилген, анын ичинде инфраструктураны жана ресурстук потенциалды жалпы пайдалануу.

Агломерациялардын пайда болушунун негизги өбөлгөлөрү өнөр жайды өнүктүрүү жана калктын урбанизациясы болуп саналат. Бул агломерация дүйнөнүн бардык өнүккөн жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөрүндө пайда болгонун белгилей кетүү зарыл. Ошентип, Бомбей шаардык агломерациясында (Индия) 18,4 миллион адам, Мюнхенде (Германия) 2 миллиондон ашык, Рио-де-Жанейро (Бразилия) - 12 миллион адам жашайт. Россияда, эксперттердин маалыматы боюнча, 2007-жылы жалпы калкы 67,1 миллион адамды түзгөн 52 шаардык агломерация болгон. Ошол эле учурда шаар агломерацияларынын жалпы санында өзөктөрдүн үлүшү 70,3%ды түздү [3]. Агломерацияларды бөлүүнүн жалпы кабыл алынган ыкмасы жок. Бирок агломерациялардын критерийлери катары борбордун калкын (100 миңден же 250 миң адамдан), четинен борборго чейин убактылуу жеткиликтүүлүктү (1,5тен 2 саатка чейин) бөлүп көрсөтүү салтка айланган. Перифериялык ири жана орто шаарлардан

борборго жетүү мүмкүнчүлүгү (1,5 сааттан 2 саатка чейин), агломерация зонасындагы шаардык калктуу конуштардын саны (3төн 5ке чейин), спутник шаарлардын калкы (кеминде 50 миң адам), агломерациянын шаар калкынын санын жана үлүшүн (тиешелүүлүгүнө жараша 110 миң адамдан кем эмес жана 10%), агломерацияны өнүктүрүү коэффициентинин мааниси. П.М. Поляном тарабынан сунушталган өнүгүү коэффициенти шаарчалар жана айыл калкынын үлүшүнүн катышын көрсөтөт жана K өнүгүү = Px ($Mxm + Nx n$) формуласы боюнча эсептелет, мында P – агломерациянын шаар калкы; M жана N - тиешелүүлүгүнө жараша шаарлардын жана шаар тибиндеги поселоктордун саны; m жана n - тиешелүүлүгүнө жараша агломерациянын шаар калкындагы алардын үлүшү. Формула авторунун айтымында, агломерацияны түзүү критерийи болуп 1ге барабар көрсөткүчтүн мааниси эсептелет [3]. Агломерациялардын мейкиндик өнүгүү моделдеринин бири моноцентрлик болуп саналат, ал «сателлита-борбору» системасы болуп саналат. Бул жерде өнүгүү негизинен борбордук шаарда топтолгон. Бул модель биринчи жолу Кристаллердин борбордук жерлеринин теориясында негизделип, борбордук шаар лидер болуп саналган жана спутник шаарлар үчүн маанилүү болгон бардык кызматтарды көрсөткөн катуу вертикалдуу система экендиги кокусунан эмес [5].

Бул моделдин артыкчылыктары да, кемчиликтери да бар. Артыкчылыктарга агломерациянын ичиндеги жергиликтүү аймактарды өнүктүрүүгө ресурстарды топтоо мүмкүнчүлүгү кирет. Бул модель менен компакттуу конуштарды, өнөр жай зоналарын, эффективдүү транспорт тармактарын жана инфраструктураны курууну байкоого болот. Бул моделдин терс кесепеттери - постиндустриалдык мезгилде адамзат коомунун жана рыноктук мамилелердин кайра түзүлүшү аймактардан ресурстарды жууп салуу жана калктын жашоо-турмушунун сапаты менен комфортунун деңгээлине талаптардын жогорулашы шаар чөйрөсүн модернизациялоого жана ыңгайлаштырууга олуттуу таасирин тийгизет.

Ата мекендик ченемдик-укуктук чөйрөдө шаардык чөйрө деп белгилүү бир аймакта шаардын жашоо чөйрөсүн түзүүчү жана бул аймакта жашоонун ыңгайлуулугун аныктоочу табигый, архитектуралык, пландоочу, экологиялык жана башка факторлордун жыйындысы түшүнүлөт. Ошол эле учурда бул аныктама юридикалык күчкө ээ болгону менен, шаар чөйрөсүнүн илимий көз карашына жараша такталып, толукталышы мүмкүн [1].

Коомдук турмуштун урбанизациясынын шарттарында шаардык чөйрө олуттуу трансформациялык өзгөрүүлөргө дуушар болууда, бул башкарууну уюштуруунун жаңы формаларын жана механизмдерин иштеп чыгууну жана аны жарандардын өздөрүнүн гана эмес, ошондой эле башка максаттуу топтордун кызыкчылыгында андан ары өнүктүрүүнү талап кылат.

Шаардын айлана-чөйрөсүн туруктуу өнүктүрүүнү камсыз кылуу мамлекеттик башкаруу системасынын натыйжалуулугун жогорулатуусуз, ошондой эле шаарларда мамлекеттик саясатты иштеп чыгуу жана ишке ашыруу процессин оптималдаштыруусуз мүмкүн эмес.

Шаардын айлана-чөйрөсүн өнүктүрүүнү жөнгө салуу процессинде тейлөө чөйрөсүн жана тейлөө экономикасын өнүктүрүүнүн заманбап тенденцияларын, ошондой эле жаңы технологиялык тартипке өтүү менен байланышкан инновациялык инструменттерди жана казакстандын экономикасын санариптештирүү эске алуу зарыл.

Ошентип, инновациялык өнүгүү контекстинде шаардык агломерацияларды өнүктүрүүнү башкаруу модели маселеси жана ата мекендик экономиканын туруктуу өсүшүн камсыз кылуу зарылчылыгы учурда абдан актуалдуу жана өз убагында болуп саналат.

Шаардык агломерациялар объективдүү түрдө дүйнөнүн көпчүлүк өлкөлөрүндө заманбап отурукташуулардын негизги формаларына айланууда.

Мисалы, АКШда жалпы калктын 76%тен ашыгы агломерацияларда жашайт, алардын эң чоңу Нью-Йорк (11,3 миң чарчы км, 23,3 млн адам) жана Лос-Анджелес (5,8 миң чарчы км, 18,6 миллион адам) агломерация болуп саналат [2].

Европадагы дүйнөлүк деңгээлдеги агломерациялар Лондон (11 миң кв.км, 13,4 млн. адам) жана Париж (12 миң чарчы км, 12 миллиондон ашык адам).

Шаардашкан аймактар Кытайда - Шанхайда (7,1 миң чарчы км, 18,6 млн. адам), Бразилияда - Рио-де-Жанейро (4,6 миң чарчы км, 12,1 млн. адам), Аргентина - Буэнос-Айресте (2,7 миң чарчы км, 14,6 млн. адам) Индия - Калькутта (1,8 миң чарчы км, 15,6 миллион адам) жана башка өнүгүп келе жаткан өлкөлөр.

Өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдө агломерациялардын өнүгүшүнүн өзүнүн өзгөчөлүгү бар. Алар бир нече алдыңкы жана ири борборлордо калктын жана экономиканын бардык тармактарынын өсүп топтолушу менен мүнөздөлөт. Калктын айыл жеринен ири жана ири шаарлардын борборлоруна агымы жогорку темп менен улантылат.

Дүйнөлүк банктын 2020-жылдагы дүйнөлүк өнүгүү боюнча жаңы отчетуна ылайык экономикалык географиянын көз карашы дүйнөлүк экономиканын көлөмүнүн жарымы деп эсептелет өндүрүш планетанын бир жарым пайызына топтолуп, Египеттин 0,5 пайызын гана ээлейт, чоң Каир өлкөнүн ИДПсынын жарымынан көбүн өндүрөт.

Ушундай эле тенденциялар Латын Америкасындагы, Азиядагы жана Африкадагы айрым шаардык агломерацияларга мүнөздүү, экономикалык жактан артта калуучулукту жана теңсиздикти гана эмес, ошондой эле социалдык туруксуздукту сактоого көмөктөшөт.

Учурда Казакстанда борборлору Астана, Алматы, Шымкент жана Актөбө шаарларында жайгашкан

агломерациялар аныкталган. Шаардык агломерациялар өлкөнүн жалпы калкынын үчтөн бир бөлүгүн түзөт. Келгиле, аларды кененирээк карап көрөлү.

Алматы агломерациясына Алматы облусунун беш административдик району кирет: Эмгекчи-Казак, Жамбыл, Иле, Карасай, Талгар жана Капчагай шаардык администрациясынын аймагынын бир бөлүгү, ошондой эле пландаштырылган GateCity шаары. Бул аймактар Алматы шаарынан 1,5 сааттык транспорттук жеткиликтүүлүк изохронуна (башкача айтканда, байланыштын магистралдык линиялары боюнча 110 километрден ашык эмес же башка участкалардо 75 километрден ашык эмес) киргизилген.

Бул аймактардын бардыгы агломерациянын борбору (өзөгү) – Алматы шаарынын айланасында топтолгон жана Алматы агломерациясынын зонасына кирет.

Алматы облусунун аймагынын калк жыш жайгашкан бөлүгү, анда соода-финансылык жана илимий-билим берүү мекемелеринин көпчүлүгү жайгашкан, Алматы агломерациясында жайгашкан жана эң интенсивдүү агломерациялык байланыштарга ээ.

Алматы облусунун Капчагай, Каскелен, Талгар, Есик, Умынагаш сыяктуу ири калктуу конуштары Алматы агломерациясынын борборунун, Алматы шаарынын контрмагниттери жана спутниктери болуп саналат жана интенсивдүү агломерациялык процесстер зонасында жайгашкан. Алматы агломерациясынын чектеринде жайгашкан бардык калктуу конуштар эмгектик, экономикалык жана маданий-тиричилик мүнөздөгү туруктуу байланыштарга ээ. Агломерация зонасына Алматы облусунун 189 калктуу конушу жана Алматы шаары кирет. Агломерация жерлеринин жалпы аянты 939,5 миң гектарды түзөт.

Жалпысынан Алматы агломерациясынын аймагында 5 шаар жана 184 айылдык калктуу конуш 5 район жайгашкан. Карасай жана Талгар райондорунун аймактары толугу менен агломерациянын курамына кирген.

Алматы агломерациясы бул чек араларда өзүнчө административдик бирдикке бөлүнбөйт, түзүлгөн административдик бөлүнүш жана аймактарды башкаруу бузулбайт. Ошол эле учурда Алматы шаарынын аймагы Алматы шаарынын акиминин карамагында, ал эми Алматы агломерациясына кирген райондордун жерлери Алматы облусунун акиминин карамагында болот.

2021-жылдын башында Алматы агломерациясынын аймагында 2787,0 миң адам жашаган, бул республиканын тургундарынын жалпы санынын 15,1%ын түзгөн. Алматы шаарынын администрациясынын калктуу конуштарынын, ошол эле учурда шаар тургундары 1993,9 миң адамды же агломерациянын жалпы калкынын 71,5% ын, ал эми айылдыктар 793,1 миң адамды же 28,5% ды түзгөн [5].

Казакстан Республикасынын аймагын уюшту-

руунун башкы схемасына (мындан ары - башкы схема) ылайык, 2030-жылы өлкөнүн калкынын саны 20 585,8 миң адамдын деңгээлинде, анын ичинде Алматы агломерациясында-3 596,6 миң адам деңгээлинде пландаштырылууда. Ошентип, өлкөнүн калкынын санындагы Алматы агломерациясынын үлүшү 2030-жылы -17,5% ды түзөт. Бирок, Алматы агломерациясында 5-жылга карата 2030 миллион адамга чейин калктын мүмкүн болгон саны жөнүндө дагы оптимисттик божомолдор бар.

Алматы агломерациясы өлкөлөр аралык жана экономикалык байланыштар системасына интеграцияланган атаандаштыкка жөндөмдүү экономикасы, жашоотурмушунун жана айлана-чөйрөсүнүн жогорку сапаты менен көп функционалдуу регион катары өнүгөт.

2030-жылга чейин Алматы агломерациясын түзүүнүн узак мөөнөттүү планында, анын негизги максаты-Алматы агломерациясын кошумча нарктын глобалдык чынжырына курулган адам капиталынын деңгээли жогору регион катары түзүү максатына жетүү үчүн өнүктүрүүнүн төмөнкү багыттарын кабыл алуу каралат (стратегиялык багыттарды):

- 1) адамдык капиталды жана жашоо сапатын өнүктүрүү;
- 2) атаандаштыкка жөндөмдүү экономиканы өнүктүрүү;
- 3) экологиялык туруктуулук жана ресурстар;
- 4) агломерацияны өнүктүрүүнү башкаруу.

Айылдар аралык аймакты өнүктүрүүдө негизги көңүл эмгек тиркемесинин – тамак-аш өнөр жайынын өз ара байланышкан үч багытына бурулат, анын жайгашуусу курулуш индустриясын жана транспорттук-логистикалык системаны өнүктүрүү менен аныкталат. Бул Алматы шаарынын айланасында Айыл чарба продукциясын терең кайра иштетүү боюнча райондук борборлордо – агроөнөр жай комплекстеринде, ал эми айылдык округдардын борборлорунда жана таяныч айылдарында – сервистик-даярдоо борборлору менен комплексте баштапкы кайра иштетүү боюнча ишканаларды жайгаштыруу менен азык-түлүк курун түзүүнү камсыз кылат.

Алматы агломерациясынын өнүгүшү жана көп миллиондогон калктын болушу Айыл чарба продукциясын сатуунун туруктуу сыйымдуу рыногун түзүү үчүн шарттарды түзөт. Бул республиканын Алматы жана башка облустарынын айыл чарба өндүрүүчүлөрүнүн экономикасын жакшыртууга мүмкүндүк берет. Казакстанда Алматынын спутник шаарларын Алматы – Капшагай жолунун боюна куруу пландалууда, алар чакан өндүрүштөрү бар уктоочу райондор болот. Төрт спутник шаардын ар биринде кеминде жүз миң адам жашайт деп пландалууда. Биринчиси – Gate City (шаардын дарбазасы) – эл аралык бизнес борбору катары пландаштырылган.

Экинчиси - Golden City (Алтын шаар) – турак жай катары курулат. Үчүнчүсү Growing City (Өсүп жаткан шаар) – өнөр жай борборуна айланат. Төртүнчү шаар –

Green City (Жашыл шаар) – суу сактагычтын жээгинде курулуп, туризмдин борборуна айланышы керек. Өндүрүштүк жайларды түзүү мамлекеттик-жеке өнөктөштүк аркылуу чечилет, башкача айтканда, мамлекет жер тилкелерин берип, инженердик тармактарды төшөө менен камсыздап, жеке менчик ээси өзүнүн инвестициясы менен келет. Мындан тышкары, мамлекет мектеп, бала бакча, оорукана жана башка инфраструктуралык объектилерди курууну өз мойнуна алат.

Алматы агломерациясы атаандаштыкка жөндөмдүү экономикасы бар, жашоонун жана экологиянын жогорку сапаты бар, өлкөлөр аралык жана экономикалык байланыштар системасына интеграцияланган көп функциялуу аймак катары өнүгөт.

Астана агломерациясынын өнүгүүсүн карай турган болсок, Казакстан Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен «Астана агломерациясын 2020-жылга чейин өнүктүрүү боюнча региондор аралык иш-чаралар планын» бекитүү [5] жана «Комплекстүү Казакстан Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен бекитилген Астана шаарына жакын жайгашкан калктуу конуштарды 2020-жылга чейин социалдык-экономикалык өнүктүрүү планы [7] (мындан ары- узак мөөнөттүү документтер.) Астана агломерациясын дүйнөлүк деңгээлдеги чыгармачыл өзөк шаары, жашоонун жогорку сапаты жана шаардык чөйрөсү менен Казакстандын узак мөөнөттүү өсүү уюлу катары түзөт.

Бул узак мөөнөттүү документтердин негизги максаты Казакстандын жана башка мамлекеттердин калкы үчүн, биринчи кезекте жаңы билимдерди, идеяларды (таланттарды) алып жүрүүчүлөр үчүн жагымдуу жана ишке ашырууга жөндөмдүү болгон Евразия континентинин экономикалык борбору катары Астана агломерациясын түзүү болгон. алар.

Астана агломерациясынын аймагына Нур-Султан шаары (агломерациянын өзөгү), Акмола облусунун 3 району (Аршалын, Целиноград, Шортандинский) жана Акмола облусунун Аккөл районунун 4 району кирет. Аталган аймактар Нур-Султан шаарынан 1,5 сааттык транспорттук жеткиликтүүлүк изохронуна киргизилген (башкача айтканда, негизги байланыш линиялары боюнча 110 чакырымдан ашык эмес жана башка аймактарда 75 чакырымдан ашык эмес). Бул изохрон жакын жайгашкан калктуу конуштардан өзөк шаарга күнүмдүк интенсивдүү эмгек миграциясынын эл аралык практикасына туура келет.

Астана агломерациясы моноцентрлик агломерация болуп саналат, ага 126 айылдык калктуу конуштар (мындан ары - СНП), Аккөл шаары жана негизги Нур-Султан шаарлары кирет.

Агломерациянын конуш зонасынын аймактарын өнүктүрүүнүн негизги принциби болуп агломерациянын аймагынын экономикалык жыштыгын жогорулатуу жолу менен Нур-Султан шаарынын өнүгүүсүн аймактык чектөө саналат. Келечекте Астана агломерациясы жогорку технологиялардын жана инновациялардын борбору, медициналык кластер жана

“Астана – жаңы шаар” атайын экономикалык аймагы катары позицияланат. Экономикалык тыгыздыкты жогорулатуу үчүн Караганды шаарынын жана Щучинско-Боровск курорттук аймагынын жакындыгын жана өнүгүү перспективаларын эске алуу менен тармактык өсүш зонасын түзүү керек. Ошону менен бирге агломерациянын болжолдонгон аймагында жайгашкан калктуу конуштардын стихиялуу жана системасыз өсүшүнө жол берилбеши керек. Буга байланыштуу өзөктүү шаардын айланасында “жашыл алкак” түзүү, ошондой эле эс алуу зонасын өнүктүрүү зонасы түзүлдү. Нур-Султан шаарында инновациялык өнөр жай курулушун өнүктүрүү, ошондой эле иштеп жаткан өндүрүштөрдүн бир бөлүгүн шаардын чегинен тышкары которуу, болгон калктуу конуштарды реконструкциялоо жана экологияны жакшыртуу боюнча иш-чараларды ишке ашыруу күтүлүүдө.

Астана агломерациясынын калкы 2021-жылдын башына карата 1237 миң адамды түзөт, анын 1029 миңи Астана шаарында жашайт. Ошол эле учурда Астана шаарынын калкынын жылдык өсүү темпи өзөктүү шаардын агломерациялык таасири зонасында бирдей өсүү темпинен бир топ жогору.

Астана агломерациясынын калыптанышы жана өнүгүшү анын товардык продукциясын керектөөчү жана өнөр жай товарларын берүүчү катары чыгып, айыл чарбасын жайгаштырууга чоң таасирин тийгизет. Бул байланыштардын негизинде борбордон алыстаган сайын дыйканчылыктын интенсивдүүлүгү төмөндөп турган адистештирилген айыл чарба зоналарынын системасы түзүлүп жатат.

Айыл чарба агломерация чарбаларында дан өндүрүү боюнча жагымдуу кырдаал түзүлгөн, ал муктаждыкты өз күчү менен толук канааттандыруу мүмкүнчүлүгү менен мүнөздөлөт. Келечекте түшүмдүүлүк бир аз жогорулаган жана аянттар сакталган шартта да өндүрүштүн көлөмү борбор калаанын өсүп жаткан калкынын суроо-талаптарына жооп берет. Агломерациянын айыл жерлеринде айыл чарба продукцияларын өндүрүүнүн белгиленген параметрлерин камсыз кылуу үчүн агрардык өндүрүштү ирилештирүү жана аны диверсификациялоо зарыл. Заманбап өндүрүштөр Нур-Султанда, мисалы, Казак агротехникалык университетинде билим алууга мүмкүн болгон башкаруу персоналынын жана негизги өндүрүш кызматкерлеринин жогорку квалификациясын талап кылат. Сейфуллина айылы жана райондук борборлор кесиптик-техникалык окутууну жандандыруу аркылуу.

Астана агломерациясын өнүктүрүү, албетте, кошумча жумуш орундарын түзүү, колдо болгон өндүрүштү кеңейтүү жана, албетте, инновацияларды киргизүүнүн жана бүтүндөй аймакты өнүктүрүүнүн инновациялык мүнөзүн берүүнүн негизинде жаңысын

түзүү жагынан мультипликативдик натыйжа берет.

Жалпысынан шаардык агломерацияларды өнүктүрүүнү башкаруу моделдерин талдоо спутник шаарлары эки типте болушу мүмкүн экенин көрсөттү: уктоочу шаарлар жана негизги шаарга маданий-тиричилик байланыштары менен гана тартылган эмгек колдонулуучу жерлери бар шаарлар (өндүрүүчү шаарлар). Өз кезегинде, өндүрүүчү шаарлар шаарларга бөлүнөт: казып алуу жана кайра иштетүү өнөр жайы; университет жана изилдөө; дүң жана чекене соода; эс алуу жана көңүл ачуу борборлору; диверсификацияланган (бул функциялар ар кандай айкалыштарда иштеген шаар четиндеги аймактар). Шаарлар дароо пайда болбойт. Алар ондогон, жүздөгөн, миндеген жылдар бою калыптанган. Замандын талабына ылайык келбетин өзгөртүп, өсүп-өнүгүшөт.

Адабияттар:

1. Дауешов А.Е. Казакстанда шаардык агломерациялардын түзүлүшү - региондук өнүгүү фактору // Жаш окумуштуулар үчүн 1-Эл аралык илимий-практикалык конференциянын докладдарынын жыйнагы «Интеллектуалдык лидерлик: өнүгүүнүн жаңы багыттары». - Астана: Казакстан Республикасынын Президентине караштуу Мамлекеттик башкаруу Академиясы, 2014. - 74-75-бб.
2. Хмелева Г.А. Шаардык агломерациялардын заманбап моделдери // Самара мамлекеттик университетинин Жарчысы. 2015. №8 (130). - 163-168-бб.
3. Кытай Эл Республикасынын Илимдер Академиясынын географиялык илимдер жана жаратылыш ресурстары институту тарабынан берилген «Кытайдын шаардык агломерацияларын өнүктүрүү-2010» Отчету. А. 23; А. 37, А. 56.
4. Кытай Эл Республикасынын Илимдер Академиясынын географиялык илимдер жана жаратылыш ресурстары институту тарабынан берилген «Кытайдын шаардык агломерацияларын өнүктүрүү-2010» Отчету. А. 23; А. 37, А. 56.
5. Кытай Эл Республикасынын Илимдер Академиясынын географиялык илимдер жана жаратылыш ресурстары институту тарабынан берилген «Кытайдын шаардык агломерацияларын өнүктүрүү-2010» Отчету. А. 23; А. 37, А. 56.
6. «2020-жылга чейин Астана агломерациясын өнүктүрүү боюнча иш-чаралардын региондор аралык Планы». // Казакстан Республикасынын Өкмөтүнүн 2013-жылдын 18-июнундагы №611-токтому менен бекитилген.
7. «Астана шаарына чектеш калктуу конуштарды 2020-жылга чейин социалдык-экономикалык өнүктүрүүнүн комплекстүү Планы». / Казакстан Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 19-июнундагы №681-токтому менен бекитилген (мындан ары-узак мөөнөттүү документтер).
8. «Астана агломерациясынын аймактык өнүгүүсүнүн региондор аралык схемасы». / Казакстан Республикасынын Өкмөтүнүн 2008-жылдын 8-ноябрындагы №726-токтому менен бекитилген.
9. Атабеков А.К. Государственное вмешательство в инвестиционный процесс и экономическое развитие: классический и неоклассический подходы. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2020. №. 2. С. 112-117.